
FORNLEIFASKRÁNING - FOSSNES Í ÖLFUSI

Ragnheiður Gló Gylfadóttir

FS1074-25411

Reykjavík 2025

Fornleifastofnun Íslands

Á forsíðu er horft til norðausturs að boltinu sem bærinn Fosssnes var á. Grænka er sunnan við bæjarból ÁR-489c:001 á myndinni sem tekin er af Ragnheiði Gló Gylfadóttur.

Verknúmer MÍ: 3518

©2025

FORNLEIFASTOFNUN ÍSLANDS SES

BRÆDRABORGARSTÍGUR 9

101 REYKJAVÍK

Sími: (+354) 5511033

Netfang: fsi@fornleif.is

www.fornleif.is

Samantekt

Í skýrslunni er fjallað um fornleifaskráningu sem gerð var í nóvember 2025 fyrir Sláturfélag Suðurlands, vegna fyrirhugaðra skipulagsbreytinga og uppbyggingar á starfsstöð Sláturfélagsins við höfuðstöðvar þess í sveitarfélaginu Árborg. Skipulagssvæðið er alls 10,6 ha að stærð og var það innan gömlu bújarðarinnar Fossness. Sex fornleifar voru þekktar innan skipulagssvæðis úr eldri skráningum en í skráningunni að þessu sinni bættust sex fornleifar við. Samanlagt voru því 12 fornleifar skráðar á 10 minjastöðum innan marka svæðis. Allar teljast fornleifarnar í mikilli hættu vegna fyrirhugaðra framkvæmda.

Efnisorð: Fornleifaskráning, Árborg, Fossnes, Fornleifastofnun Íslands

Summary

This report presents the results of an archaeological survey carried out in November 2025 on behalf of Sláturfélag Suðurlands. The survey was initiated in response to proposed changes in local planning, covering an area of 10.6 hectares within the farm of Fossnes. Prior to this survey, six archaeological sites were known within the planning area, and during the survey six additional sites were found. All sites were considered at high risk due to the proposed development.

Keywords: Detailed archaeological survey, Árborg, Selfoss, Fossnes

Efnisyfirlit

1. Inngangur 7

2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf 9

ÁR-489c Fossnes 13

ÁR-720 Fornleifar á fleiri en einni jörðu í Ölfushreppi 18

5. Niðurstöður 19

Hættumat 21

Heimildir 23

Viðauki I: Minjakort 25

Mynd 1: Staðsetning skráningarsvæðisins er sýnd á kortinu með rauðum punkti. © Fornleifastofnun Íslands og Landmælingar Íslands

1. Inngangur

Fornleifastofnun Íslands vann í nóvember 2025 fornleifaskráningu vegna fyrirhugaðra breytinga á Aðalskipulagi Árborgar 2020-2036 og nýs deiliskipulags vestan við starfsstöð Sláturfélags Suðurlands á Selfossi (sjá mynd 2). Skráningin var unnin að beiðni Sláturfélagsins. Úttektarsvæðið er um 10,6 ha og nær yfir tvær lóðir Sláturfélagsins. Innan svæðisins er m.a. að finna verslunar- og þjónustureit, iðnaðarsvæði og útivistarsvæði meðfram Ölfusá. Í fyrirhugaðri aðalskipulagsbreytingu er gert ráð fyrir breyttri landnotkun. Fyrirhugað er að byggja nýja afurðastöð vestan og norðan við núverandi sláturhús sem og fjölga starfsmannahúsum við íbúðarhúsið Bjarg.

Mynd 2: Úttektarsvæðið er alls um 10,6 ha og afmarkast af blátri línu á myndinni. Byggingarreitir afmarkast af hvítri brotalínu. Alls voru skráðar 12 fornleifar innan úttektarsvæðis.

Tvær fornleifaskráningar hafa áður farið fram innan skipulagsvæðis, báðar gerðar af Byggðasafni Árnesinga. Aðalskráning fornleifa var gerð í hluta sveitarfélagsins á árunum 2004-2005 og var Fossnes ein þeirra jarða sem þá var skráð.¹ Árið 2006 var síðan gerð deiliskráning sem náði inn fyrir mörk skipulagsreitsins.² Fornleifaskráning frá árunum 2004-2006 uppfyllir ekki núgildandi staðla sem gerðir eru til slíkra rannsókna í dag og þarfnæðist því uppfærslu. Í verkefninu var því svæðið gengið, skráning á minjum endurskoðuð og þær mældar upp að kröfu

1 Margrét Hallmundsdóttir o.fl. 2008.

2 Margrét H. Hallmundsdóttir og Edda Linn Rise 2006.

Minjastofnunar Íslands.³ Auk áðurnefndra skráninga var ein leið þekkt úr fornleifaskráningu Fornleifastofnunnar á aðliggjandi deiliskipulagsreit og nær hún inn á svæðið.⁴ Sex fornleifar voru því þekktar innan skipulagsmarka áður en skráningin var unnin í vetrarbyrjun 2025 og alls fundust sex fornleifar til viðbótar við skráninguna. Því eru samtals 12 fornleifar á 10 minjastöðum þekktar innan skipulagsreitsins.

Skráningarsvæðið er að hluta innan gamla heimatúns Fossness og að hluta innan úthaga bújarðarinnar. Að sunnan afmarkar Ölfusá skipulagsreitinn, til austurs er Þjóðvegur 1, að norðan marka vélgráfnir skurðir mörk svæðisins og til vesturs liggja mörkin í miðju deiglendi, án greinilegrar landfræðilegrar afmörkunar. Syðst eru ræktuð tún og svæðið lækkar til suðurs og vesturs að ánni. Starfsstöð Sláturfélags Suðurlands er á austurhluta svæðisins, þar eru byggingar, landfyllingar og annað jarðrask.

Við skráninguna 2025 var gengið skipulega yfir deiliskipulagssvæðið í leit að minjum, allir minjastaðir hnitsettir og sjáanlegar minjar mældar upp. Skráningin var unnin af Ragnheiði Gló Gylfadóttur, fornleifafræðingi og var úrvinnsla og skýrslugerð unnin í beinu framhaldi. Ljósmyndir í skýrslunni eru teknar af Ragnheiði en loftmyndir eru frá Loftmyndum ehf.

Uppbygging skýrslunnar er með hefðbundnum hætti. Í kjölfar inngangs koma kaflar um sögu fornleifaskráningar og aðferðir við slíka skráningu. Á eftir fylgir svo fornleifaskrá með uppmælingum og ljósmyndum af skráðum fornleifum innan deiliskipulagsreitsins. Í kjölfarið eru síðan helstu niðurstöður eru dregnar saman. Aftast í skýrslunni eru svo heimildaskrá og minjakort sem sýnir skráðar minjar innan skráningarsvæðisins.

3 <https://www.skipulagsgatt.is/issues/2025/1260>.

4 Ragnheiður Gló Gylfadóttir, 2024.

2. Saga fornleifaskráningar og löggjöf

Hátt á aðra öld er liðið síðan skráning fornleifa hófst á Íslandi en þó er enn langt í land að til sé heildstæð skrá um fornleifar á landinu. Á síðustu áratugum 19. aldar voru margir minjastaðir kannaðir á vegum Hins íslenska fornleifafélags, einkum staðir sem á einn eða annan hátt tengdust fornsögum og sögu þjóðveldisins. Eftir aldamótin 1900 dró úr fornleifakönnun á vegum félagsins og var þráðurinn ekki tekinn upp að nýju fyrr en um og eftir 1980.

Skoðanir manna á því hvað teljast fornleifar hafa breyst mikið á þessum tíma. Byggingar sem voru hversdagslegar fyrir hundrað árum eru nú orðnar minjar um horfna lífshætti. Skilningur hefur vaknað á nauðsyn þess að skrá upplýsingar um slíkar minjar og vernda þær fáu sem eftir eru fyrir komandi kynslóðir. Nauðsynlegra upplýsinga um gerð og ástand fornleifa er aðeins hægt að afla með vettvangsathugun og við það er venjulega átt með hugtakinu fornleifaskráning (ýmist aðal- eða deiliskráning). Til þess að vettvangsathugun komi að fullu gagni verður þó fyrst að taka saman ýmsar upplýsingar, bæði skriflegar og munnlegar, sem vísa á minjastaði og geta gefið vísbendingar um hlutverk mannvirkjaleifanna (svæðisskráning).

Á undanförnum árum hafa verið gerðar breytingar á löggjöf um verndun fornleifa og hefur eftirlit með framkvæmd laganna verið aukið. Samkvæmt 3. grein laga um menningarminjar (nr. 80, 2012), eru allar fornleifar á Íslandi friðhelgar: „Fornleifum, [...] jafnt þeim sem eru friðlýstar sem þjóðminjar og þeim sem njóta friðunar í krafti aldurs, má enginn, hvorki landeigandi, ábúandi, framkvæmdaraðili né nokkur annar, spilla, granda eða breyta, hylja, laga, aflaga eða flytja úr stað [...]“. Er þessi fornleifakönnun í anda markmiða sem sett hafa verið með þessari löggjöf. Mat á áhrifum framkvæmda á fornleifar gerir kröfur um fjölþætta athugun á heimildum og vettvangsrannsókn enda er skilgreining á fornleifum í þjóðminjalögum víðtæk. Fornleifar teljast hvers kyns mannvistarleifar, á landi, í jörðu, í jökli, sjó eða vatni, sem menn hafa gert eða mannaverk eru á og eru 100 ára og eldri, svo sem:

- a. búsetulandslag, skrudgarðar og kirkjugarðar, byggðaleifar, bæjarstæði og bæjarleifar ásamt tilheyrandi leifum mannvirkja og öskuhauga, húsaleifar hvers kyns, svo sem leifar kirkna, bænhúsa, klaustra, þingstaða og búða, leifar af verbúðum, naustum og verslunarstöðum og byggðaleifar í hellum og skútum,
- b. vinnustaðir þar sem aflað var fanga, svo sem leifar af seljum, verstöðvum, bólum, mógröfum, kolagröfum og rauðablæstri,
- c. tún- og akurgerði, leifar rétta, áveitumannvirki og aðrar ræktunarminjar, svo og leifar eftir veiðar til sjávar og sveita,
- d. vegir og götur, leifar af stíflum, leifar af brúm og öðrum samgöngumannvirkjum, vöð, varir, leifar hafnarmannvirkja og bátalægi, slippir, ferjustaðir, kláfar, vörður og önnur vega- og siglingamerki ásamt kennileitum þeirra,
- e. virki og skansar og leifar af öðrum varnarmannvirkjum,
- f. þingstaðir, meintir hörgar, hof og vé, brunnar, uppsprettur, álagablettir og aðrir staðir og kennileiti sem tengjast siðum, venjum, þjóðtrú eða þjóðsagnahefð,
- g. áletranir, myndir eða önnur verksummerki af manna völdum í hellum eða skútum, á

- klettum, klöppum eða jarðföstum steinum og minningarmörk í kirkjugörðum,
h. haugar, dysjar og aðrir greftunarstaðir úr heiðnum eða kristnum sið,
i. skipsflök eða hlutar þeirra.

Minjar 100 ára og eldri teljast til fornleifa, en heimilt er þó að friðlýsa yngri minjar.

Það er skýrt af þessari skilgreiningu að fornleifar eru ekki aðeins öll mannvirki heldur einnig staðir sem á einn eða annan hátt tengjast menningu og atvinnuvegum, hvort heldur sem er vöð eða álagablettir. Þessari skilgreiningu er fylgt við hefðbundna fornleifaskráningu. Friðhelgað svæði umhverfis fornminjar skal vera 15 metrar nema annað sé ákveðið í samvinnu við Minjastofnun Íslands, og 100 m umhverfis allar friðlýstar fornleifar. Ef nauðsynlegt er talið að spilla fornleifum eða hylja þær, þarf að leita heimildar Minjastofnunar Íslands.

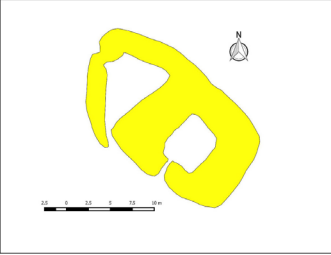
3. Aðferðir við fornleifaskráningu

Í skráningarkerfi Fornleifastofnunar Íslands hefur hver sýsla skammstafað heiti (ÁR, SP o.s.frv.) og hver jörð hefur þriggja stafa númer. Miðað er við jarðaskiptingu eins og hún kemur fyrir í Jarðatali Johnsens frá 1847 og byggir tölusetning jarðanna á því. Skipting jarða um miðja 19. öld ræður ekki aðeins númerum í skránni heldur er miðað við hana þegar ákvarðað er hvaða jörð ákveðnir minjastaðir tilheyra. Hverjum minjastað er gefin kennitala sem er þriggja stafa númer sem hengt er við sýslutákn og jarðarnúmer (dæmi: ÁR-162:001). Ef fleiri en ein fornleif er á minjastað bætist einingannúmer aftan við (dæmi: ÁR-162:001_01). Í skýrslunni eru aðeins birtar upplýsingar um þær minjar sem eru innan áhrifasvæðisins. Af þeim sökum er númeraröðin ekki samfelld í fornleifaskránni.

Númer jarðar í Jarðatali Johnsens	Númer fornleifar á tiltekinni jörð	Sérheiti	Tegund	Hlutverk	Hnattstaða í landshnitakerfi ISN93
Sýslutákn	SF-175-009	Sveinshlaða	tóft	hlaða	E: 528751 N: 352323

Sveinshlaða 009, horft til norðurs

Ljósmynd af minjastað og uppmæling/teikning

Á túnakorti frá 1920 og bæjarteikningu danskra mælingamanna frá 1904 er sýnt útihús í túnjaðri um 210 m norðan við eldra bæjarstæði 001 og 80 m norðvestan við yngra bæjarstæði 003. Á þeim stað er stæðileg hlöðutóft sem nefnist Sveinshlaða og samtengt eða eldra mannvirki norðvestan við hana. Sveinshlaða er 16 m suðvestan við miðlinu Skaftártúnguvegar (208) þar sem fyrirhugaðar eru framkvæmdir og telst því í stórhættu vegna vegagerðar. Tóftin er í túnjaðri fast suðvestan við Skaftártúnguveg (208). Túnið er í allmiklum halla til suðvesturs. Heildarstærð tóftarinnar er 23x14 m og snýr hún norðvestur-suðaustur. Í suðausturhluta hennar er Sveinshlaða sem er 15x13 m að stærð og snýr norðvestur-suðaustur. Hún er 5x6 m að innanmáli og snýr norðaustur-suðvestur. Hlaðan er niðurgrafin um 1 m og eru veggir hennar um 2 m á hæð innanmáls. Norðvestan við hlaðuna er annað hólfið eða annað mannvirki og er það torfhlaðið. Það er þríhyrningslaga og er 9x6 m að innanmáli, mjókkar til norðvesturs. Op virðist vera inn í það í suðurhorni. Veggir þess eru 0,3-0,4 m á hæð og 2-2,5 m á breidd en veggir hlaðunnar eru 4-5 m á breidd. Hólfir virðast vera samtengd en hlaðan er mun yngri að sjá en hólfið norðvestan við hana. Nokkur hólmyndun er undir norðvesturhluta tóftarinnar og ljóst að mannvirki hafa verið á þessum stað í langan tíma.

Hættumat: stórhætta, vegna vegagerðar

Heimildir: Túnakort 1920

Heimild sem vísað er í, nánari færsla í heimildaskrá

Hætta sem stöðjar að fornleif

Mynd 3: Dæmi um framsetningu á minjastað í skýrslum Fornleifastofnunar Íslands.

Í skránni fær hver minjastaður eina efnisgrein og er framsetning upplýsinganna stöðluð. Í fyrstu línu hverrar greinar eru grunnupplýsingar auðkennisnúmer, sérheiti, tegund, hlutverk og hnattstaða. Á eftir auðkennisnúmeri kemur sérheiti hennar ef eitthvert er og síðan tegund. Með tegundarflokkun er leitast við að skilgreina hvers eðlis fornleifin er, þ.e. hvort um er að ræða mannvirki af einhverju tagi sem enn sést, og þá hverskyns (t.d. tóft, garðlag eða varða), mannvirki sem vitað er um en er horfið (heimild, örnefni) eða fornleif sem ekki hefur verið mannvirki (álagaðblettur, sögustaður eða vað). Allir fornleifastaðir eru greindir til tegundar en

hlutverk þeirra er ekki alltaf hægt að ákvarða. Á eftir hlutverki kemur hnattstaða minjastaðarins í ISN93. Mæling hnattstöðu er gerð með Trimble Geoexplorer 6000 mælitæki og voru allir sýnilegir minjastaðir mældir upp og var merkihnit tekið á hverjum stað hvort sem ummerki um minjar voru sýnilegar eða ekki og staður þannig merktur með því kenninafni sem hann hefur í fornleifaskránni (dæmi: ÁR-162:002). Þar sem getur um „heimild um...“ t.d. útihús, þá er átt við að eingöngu eru til heimildir um staðinn, en minjar hafa ekki fundist á vettvangi við skrásetningu. Þó engar minjar hafi fundist, er engu að síður tekin hnattstaða staðarins ef unnt hefur verið að ákvarða hann á grundvelli fyrirliggjandi upplýsinga með um 50 metra fráviki.

Í annarri línu hefst lýsing minjastaðar oftast á tilvitnun í fyrirliggjandi heimildir en síðan er staðsetningu hans lýst. Þar á eftir kemur oft lýsing á aðstæðum og síðast lýsing á mannvirkinu sjálfu ásamt öðrum upplýsingum sem við eiga.

Í næstsíðustu línu er lagt mat á þá langvarandi hættu sem minjastaðurinn kann að vera í. Hættustiginn eru eftirfarandi: 1) engin hætta, 2) hætta og 3) mikil hætta. Algengar langvarandi hættuorsakir eru t.d. ábúð í nágrenni minja, túnræktun eða uppblástur. Auk langvarandi hættumats skal leggja mat á mögulega tímabundna hættu sem kann að steðja að hverjum minjastað. Minjar á eða við svæði þar sem framkvæmdir eiga sér stað, eða innan skipulagsreits þar sem framkvæmdir eru fyrirhugaðar, teljast yfirleitt tímabundið mikilli hættu meðan framkvæmdir eru yfirvofandi og er hættumatið þannig notað til að vekja athygli á minjastöðum innan skipulags. Á síðari stigum er þá gjarnan tekið tillit til minja við útfærslu framkvæmda, eða ef það er ekki unnt, beðið um álit Minjastofnunar Íslands á því hvort og þá með hvaða skilyrðum slíkir minjastaðir mega víkja. Í fornleifaskrá (4. kafla) kemur bæði fram langvarandi hætta og tímabundin hætta. Í síðustu línu er getið heimilda ef einhverjar eru, oft með skammstöfunum, en úr þeim er leyst í heimildaskrá aftast í skýrslunni.

Skýringar	
 skipulagssvæði	 tofhlaðnar minjar
 byggingarreitur	 minjar úr torfi og grjóti
 fornleifar	 bæjarhóll
 20. aldar mannvirki	 hleðsla
 horfin hús	 niðurgröftur

Eftirtaldar skýringar eiga við allar uppmælingar sem birtast á myndum og kortum í skýrslunni.

4. Fornleifaskrá

ÁR-489c Fossnes

3.11.1502 selur Stefán Skálholtsbiskup Þorvarði Erlendssyni lögmanni Árbæ og Fossnes fyrir 30 hdr og Þórisstaði þar næsta fyrir 10 hdr er liggja í Ölvesi í Arnarbæliskirkjusókn. DI VII, 622-23.

26.6.1546 gefur Erlendur Þorvarðsson Gissuri biskupi tilkall sitt til jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness hverjar eru 50 hdr að dýrleika, svo og allt tilkall og áklögun um rekann á Skeiði er liggur fyrir Hrauns landi og um skipstöðu á Bjarnarstöðum. DI XI, 472.

26.7.1546 kvittar Erlendur Þorvarðsson Gissur biskup um andvirði jarðanna Árbæjar, Þórisstaða og Fossness 50 hdr, DI XI, 479-80.

1708: „Fjórða býli af sömu jörð [og Fjall]. Dýrleiki þess er talinn og tíundaður x.” JÁM II, 393.

„Fossnes er sagt að byggt hafi verið fram að, eða fram yfir, 1800, og að kerling ein hafi búið þar síðast.” Brynjúlfur Jónsson 1897, 19-20.

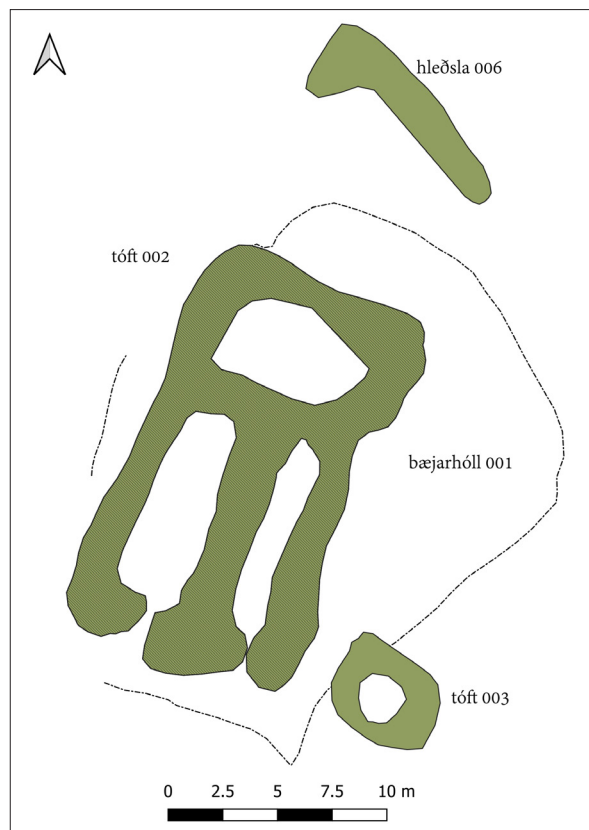
ÁR-489c:001 hóll bæjarhóll

A 401302 N 383788

Brynjúlfur Jónsson fjallar um Fossnes í Árbók hins íslenska fornleifafélags 1897. Þar segir: „Rúst þess bæjar sjest skammt frá Hvítá litlu ofar en á mótis við bæinn á Selforsi. Það er nú í Hellislandi, því landið lagðist til þeirrar jarðar, var þar stekkur [010] frá Helli um hrið, en er nú aflagður fyrir löngu.“ Í bókinni Saga Selfoss I eftir Guðmund Kristinsson stendur: „Bærinn í Fossnesi stóð sunnan í holtinu fyrir vestan sláturhús Sláturfélags Suðurlands. Hann stóð þar hátt [...]“ Í örnefnaskrá Hellis

Bæjarhóll ÁR-489c:001, horft til suðurs.

Uppmæling af bæjarhólnum í Fossnesi auk tófta á og nærri hólnum.

og Fossness stendur: „Fossnes var sérstakt býli. Það var á mótis Selfossbænum. Þar sést fyrir túni 1931, vatnsbóli og tóftum. Jörðin hefur verið fremur lítil. Þessar menjar munu horfnar nú (1972).” Bæjarhóllinn er sunnan í holti sem hallar niður til suðurs. Túnið nær allt að bökkum Ölfusár. Starfsstöð Sláturfélags Suðurlands er á norðurhluta hóltsins.

Slétt, grasvaxið tún. Deiglendi er til vesturs en lóðir Sláturfélags Suðurlands til austurs.

Bæjarhóllinn er um 25x19 m að stærð og snýr NNA-SSV. Búið er að slétta yfir hólinn og þar vex mikið af hvönn. Tóft 002 þekur bæjahólinn að mestu, þó má enn sjá uppsöfnun mannvistarlaga til austurs og norðurs frá henni. Austurhlið bæjahólsins er aflíðandi, þýfð og er 0,5-1 m á hæð. Til norðurs er brún hólins fremur skörp og er um 0,3-0,5 m á hæð. Sé tekið mið af legu hólins má ætla að stafnar bæjarins hafi snúið til suðausturs.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: hætta, vegna byggðar

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson, 19-20; Guðmundur Kristinsson, 66; Ö-Hellir og Fossnes, 3

Fjárhús ÁR-489c:002, horft til SSV.

ÁR-489c:002 tóft fjárhús

A 401291 N 383784

„Þar sem Fossnesbærinn stóð, eru nú mjög greinilegar rústir. Efst er niðurgrafin hlaða eða kumbl 3 x 6 metrar. Fram af því til útsuðurs eru tvö hús samsíða, 10 metra löng. Það vestra er 3ja metra breitt en það eystra 2ja metra vítt og með dyrum á gaffli og miðri austurhlíð. Sennilega eru þetta rústir fjárhúss, sem síðar hefur verið byggt.“ segir í bókinni Saga Selfoss I. Í skýrslunni Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í landi Fossness í Árborg segir: „Tóftin er í Fossnesi um 70 m í

vesturátt frá Sláturhúsi Suðurlands. Tóftin stendur á smá hæð í túni norður af Ölfusá í norðurátt frá Selfosskirkju. [...] Tóftin er nokkuð stór, mjög vel greinileg og stendur hærra en túnið í kring. Hún er vel gróin og að litlu leyti er gróðurinn öðruvísi á tóftinni en í umhverfinu í kring.” Fjárhúsið er á miðjum bæjarhól 001 og um 15 m suðvestan við vírgirðingu sem afmarkar lóð Sláturfélags Suðurlands. Ekki er vitað hvenær það er byggt né hver nýtti það.

Gróið tún í aflíðandi halla mót suðri.

Tóftin er af tvístæðu húsum með niðurgrafinni hlöðu að baki. Hún er 20x10 m að stærð og snýr NNA-SSV. Hún er hlaðin úr torfi og grjóti en gróið er yfir hleðslur. Hlaðan er nyrst, niðurgrafin um 1 m. Veggir sjást lítið að utan, eru um 0,3 m þar. Að innan eru þeir 0,3-1 m á hæð en hrúnið hefur úr þeim. Hin hólfín eru bæði með opi á suðurgaffli og þar framan við er hlaðinn stallur, um 0,5 m á hæð. Tilgangur hans

var án efa að auðvelda aðgengi inn í húsinn. Veggurinn í miðju tóftarinnar er hæstur, 1-1,2 m á hæð, annars eru þeir um 0,7-1 m háir.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: hætta, vegna byggðar

Heimildir: Guðmundur Kristinsson, 67; Margrét Hallmundsdóttir og Edda Linn Rise, 17-18

Tóft ÁR-489c:003, horft til suðurs.

ÁR-489c:003 tóft útihús

A 401297 N 383779

Í skýrslunni Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í landi Fossness í Árborg

segir: „3 m suður af fjárhústóft [002] í Fossnesi eru litlar tóftir neðar á hæðinni en fjárhústóftin stendur á.” Tóftin er af útihúsi við suðausturhorn bæjarhóls 001 og er tæpum 2 m vestan og neðan við tóft 002. Gróið tún í aflíðandi halla mót suðri.

Tóftin er 5x4 m að stærð og snýr VNV-ASA. Hún er einföld og ekkert op sést á yfirborði. Veggir eru 1-1,5 m á breidd og 0,3-0,4 m á hæð, innra byrði þeirra sést einna best. Tóftin er líklega grafinn inn í bæjarhólinn að hluta og ekki sér til annarra rýma á yfirborði líkt og í eldri skráningu.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: hætta, vegna byggðar

Heimildir: Margrét Hallmundsdóttir og Edda Linn Rise, 18-19

ÁR-489c:004 tóft útihús

A 401241 N 383808

Í skýrslunni Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í landi Fossness í Árborg segir: „Um 50 m suðvestur af útihúsatóftinni [002] er annar hóll og efst á honum eru óljósar tóftir eða tóftarbrot og ekki unnt að segja til um hvaða hlutverki þær hafi gengt. Tóftin er mjög ógreinileg en þó greinilega gerð af mannahöndum og er hæðsti hleðslubútur um 40 cm á hæð.” Tóftin er á stakstæðum hól, um 50 m vestan við fjárhús 002

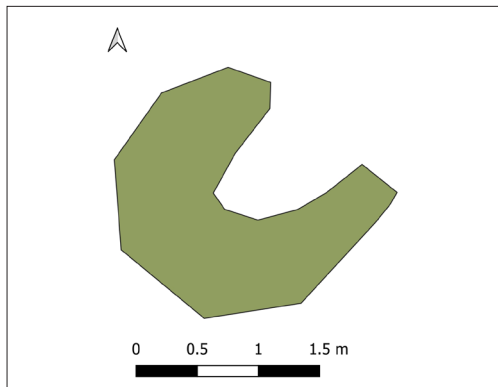
og 40 m suðvestan við túngarð 005_01. Líklega er um leifar útihúss að ræða.

Gróið tún í aflíðandi halla mót suðri en til vesturs er framræst deiglendi. Hóllinn er á holtsbrúninni og skagar fram í deiglendið til suðvesturs. Hóllinn er áberandi og sést vel úr öllum áttum.

Hóllinn er um 1-1,5 m á hæð til suðurs en 2-2,5 m til vesturs. Hann er flatur að ofan,

Tóft ÁR-489c:004, horft til suðvesturs.

Tóft ÁR-489c:004.

grasi vaxinn og sléttað hefur verið yfir hann. Lítil tóft sést uppi á hólnum miðjum, um 1,8x1,8 m að stærð. Hún er opin til norðausturs, veggir eru 0,2-0,3 m á hæð og grónir.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: hætta, vegna byggðar

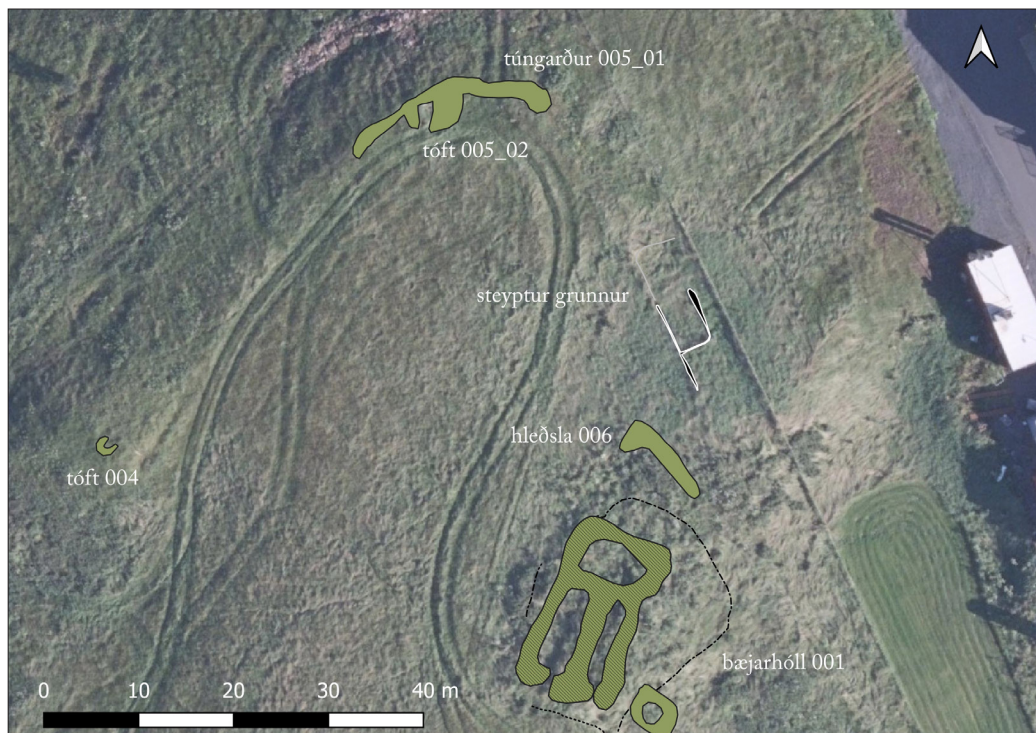
Heimildir: Margrét Hallmundsdóttir og Edda Linn Rise, 19

ÁR-489c:005_01 garðlag túngarður A 401269 N 383840

Í skýrslunni Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í landi Fossness í Árborg segir: „40 m norður af tóftarbrotunum [002] og um 100 m vestur af Sláturhúsi Suðurlands er hæsti hóllinn í Fossnesi og þar sjást óljósar tóftir.“ Í skýrslunni er verið að lýsa hluta af túngarði 005_01. Hann sést enn um 50 m norðan við bæ 001. Ekki er vitað hversu stórt heimatúnið var né er nákvæm lega þess þekkt.

Gróið tún í aflíðandi halla mót suðri en til vesturs er framræst deiglendi. Til austurs er jarðrask við sláturhúsið og jarðfyllingar á aðliggjandi lóðum.

Túngarðurinn liggur eftir norðurbrún holtsins sem bærinn er á og sést vel frá fjárhúsum 002, ofar á

Túngarður ÁR-489c:005_01 afmarkaði heimatúnið til norðurs. Ekki er vitað hversu stórt svæði hann afmarkaði í heild sinni.

Túngarður ÁR-489c:005_01, horft til suðvesturs.

brúninni. Hann er um 25 m að lengd, 1 m á breidd og 0,2 m á hæð. Hann liggur til vesturs frá vegslóða, sveigir til suðvesturs og stefnir á hólinn sem útihús 004 er á en fjarar út í grónu túni. Garðurinn er algróinn og sést best sem þúfur á yfirborði.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: hætta, vegna byggðar

Heimildir: Margrét Hallmundsdóttir og Edda Linn Rise, 20

ÁR-489c:005_02 tóft útihús

A 401276 N

383843

Tóft 005_05 er sambyggð túngarði 01 um 45 m norðan við útihús 002, innan heimatúnsins. Tóftin er um 3x3 m að stærð og opin til suðurs. Veggir eru algrónir, 0,4 m á hæð en jarðrask er til austurs m.a. vegna vegslóða sem raskar austurvegg. Innra byrði veggja sést betur en það ytra. Að öllum líkindum er um útihús innan túnsins að ræða.

Tóft ÁR-489c:005_02, horft til norðvesturs.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: hætta, vegna byggðar

ÁR-489c:006 hleðsla óþekkt

A 401297 N 383809

Í skýrslunni Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í landi Fossness í Árborg segir: “Við norðurenda fjárhúsa Fossness [002] er rétt eða aðhald

Hleðsla ÁR-489c:006, horft til SSA.

með húsi en það er um 8 m á milli þess og útihúsanna. Réttin er á milli. Tóftin er um 70 m SV af Sláturhúsi Suðurlands og er á smá hæð í túni norður af Ölfusá og sér þaðan í beina stefnu suður í Selfosskirkju. [...] Það virðist vera leifar húss í norðri og á milli þess og fjárhússins er rétt.“ Ekki skýrt í þessari lýsingu hvaða hús og rétt er verið að lýsa né er hnitíð á réttum stað. Réttin sem skráð var er líklega milli steypis húsgrunns (frá miðri síðustu öld) til norðurs og bæjarhóls 001 til suðurs.

Gróið tún í aflíðandi halla mót suðri. Til austurs er jarðrask við sláturhúsið og vírgirðing á núverandi lóðarmörkum.

Enn má sjá hleðslu sem er 10x2 m að lengd og 0,2-0,3 m á hæð á þessu svæði. Hún snýr NNV-ASA og er líklega norðurveggur mannvirkis, þ.e. réttarinnar sem skráð var 2006. Ekki var hægt að greina hólfi eða ummerki annarrar byggingar hér líkt og fyrir 20 árum. Sunnan við hleðsluna er slétt gróið svæði og ólíklegt að þarna hafi verið veggir. Ekkert jarðrask hefur orðið hér á síðustu árum.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: hætta, vegna byggðar

Heimildir: Margrét Hallmundsdóttir og Edda Linn Rise, 20-21

ÁR-489c:008_01 tóft brunnur

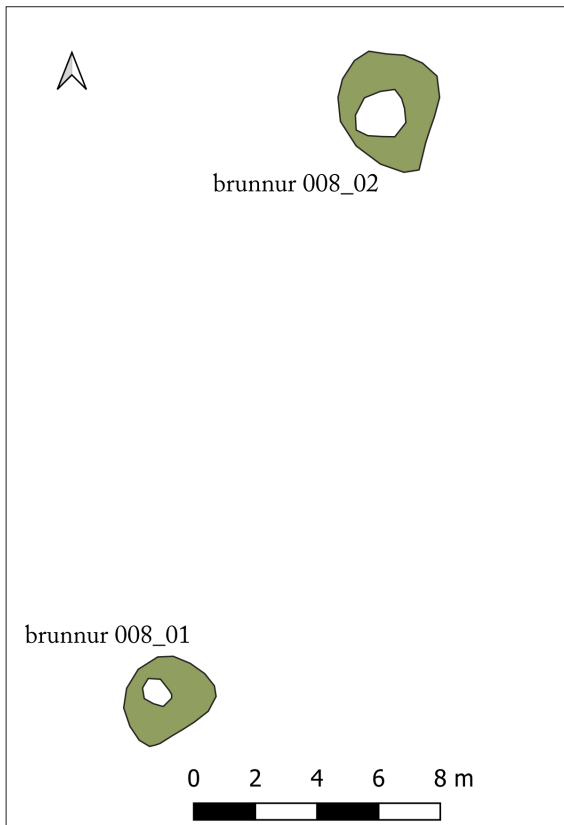
A 401205 N 383640

Í örnefnaskrá Hellis og Fossnes segir: „Fossnes var sérstakt býli. Það var á móti Selfossbænum. Þar sést fyrir túni 1931, vatnsbóli og tóftum. Jörðin hefur verið fremur lítil. Þessar menjar munu horfnar nú (1972).“ Ekki er vitað hvar vatnsbólið var né hvort það hafi verið manngert. Um 150 m suðvestan við bæ 001 fundust tvær tóftir sem hér eru túlkaðar sem brunnar.

Klettahryggur gengur til SSV frá holtinu sem bærinn er á, skammt norðan við borholu sem þarna er. Klettabelti, um 3 m hátt, er syðst á hryggnum. Tóftirnar eru 15-20 m norðar og

Brunnur ÁR-489c:008_01, horft til SSV.

Uppmæling af brunnum 008_01 og 02.

Brunnur ÁR-489c:008_02, horft til suðurs.

jarðvegsrof er vestan við hrygginn. Svæðið við tóftirnar er gróið, að mestu mosi og gras.

Minni tóftin er sunnar og neðar. Jarðvegsrof er fast sunnan hennar og segja má að tóftin sé á norðurbrún þess. Hún er hringlaga, tæpir 3 m í þvermál og brunnopið er um 1x1 m að stærð. Sjálfur brunnurinn er um 0,5 m á dýpt og ekki sér í hleðslur. Meðfram opinu er hlaðinn kragi, 0,2 m á hæð og 0,5 m á breidd. Brunnurinn er allur grasi vaxinn en óvenjulega langur brunnvegur er hingað frá bænum.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: engin hætta

Heimildir:; Ö-Hellir og Fossnes, 3

ÁR-489c:008_02 tóft brunnur

A 401212 N 383659

Brunnur 02 er 18 m norðan við brunn 01. Hann er stærri, um 3,3 m í þvermál en dýptin er hins vegar sú sama, 0,5 m. Brunnopið er um 1,5 m í þvermál og ekki sést glitta í hleðslur. Meðfram því er hlaðinn kragi, hann er 0,1-0,2 m á hæð, gróinn og illgreinilegur.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: engin hætta

ÁR-489c:009 tóft útihús

A

401269 N 383755

Um 30 m sunnan við fjárhús 002 og 110 m norðan við brunn 008_02 er sigin og óljós tóft. Sé horft til staðsetningar virðist líklegast

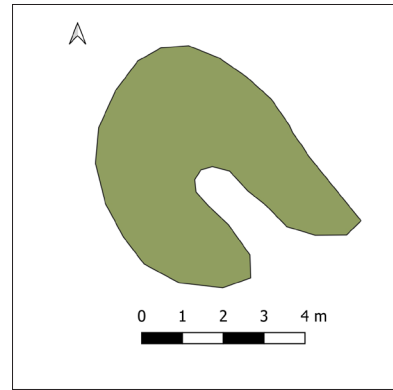
að um útihús innan heimatúnsins sé að ræða.

Slétt, grasi vaxið tún í afliðandi halla niður til suðurs. Túnið er komið í órækt.

Tóftin er 6 x 4,6 m að stærð, einföld og snýr norðvestur-suðaustur. Hún er opin til suðurs og veggir eru 0,1-0,2 m á hæð. Búið er að slétta yfir tóftina enn þó má enn greina breytingar á gróðurfari umhverfis hana.

Tóft ÁR-489c:009, horft til suðvesturs.

Tóft ÁR-489c:009.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: engin hætta

ÁR-489c:010 heimild stekkur

Brynjúlfur Jónsson fjallar um Fossnes í Árbók hins íslenska fornleifafélags 1897. Þar segir: „Það er nú í Hellislandi, því landið lagðist til þeirrar jarðar, var þar stekkur frá Helli um hríð, en er nú aflagður fyrir löngu. Hefir það eigi verið sjaldgæft að gjöra stekki úr rústum eyðibæja, til að halda við rækt úr túninu.“ Ekki er vitað með vissu hvar stekkurinn var en líklega var hann þó á bæjarhólnum. Ekki reyndist unnt að staðsetja stekkin nánar.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: engin hætta

Heimildir: Brynjúlfur Jónsson, 20

ÁR-720 Fornleifar á fleiri en einni jörðu í Ölfushreppi

ÁR-720:029 heimild leið

A 401676 N 384303

Leið á milli Hellis ÁR-489 og Fossness ÁR-489c er merkt inn á herforingjaráðskort 37 frá 1909. Leiðin lá nánast norður-suður samkvæmt kortinu.

Leiðin lá yfir deiglendi og mýrar að mestu. Þar eru nú framræst tún, skógrækt og iðnaðarhverfi.

Engin ummerki leiðarinnar sjást á yfirborði nærri Fossnesi, þar er nú starfsstöð Sláturfélags Suðurlands.

Tímabundið hættumat: mikil hætta vegna framkvæmda

Almennt hættumat: engin hætta

Heimildir: H-kort 37 1:50000

5. Niðurstöður

Í þessari skýrslu er fjallað um niðurstöður fornleifaskráningar innan bújarðarinnar Fossness á Selfossi, í sveitarfélaginu Árborg. Skipulagssvæðið er alls 10,6 ha að stærð og sex fornleifar voru þekktar innan þess úr eldri skráningum. Við skráningu 2025 fundust sex fornleifar til viðbótar. Samanlagt voru 12 fornleifar á 10 minjastöðum skráðar innan skipulagssvæðis. Við úttektina voru eingöngu skráðar fornleifar sem eru innan skipulagssvæðisins og því voru línulegar fornleifar s.s. leiðir eingöngu raktar að hluta.

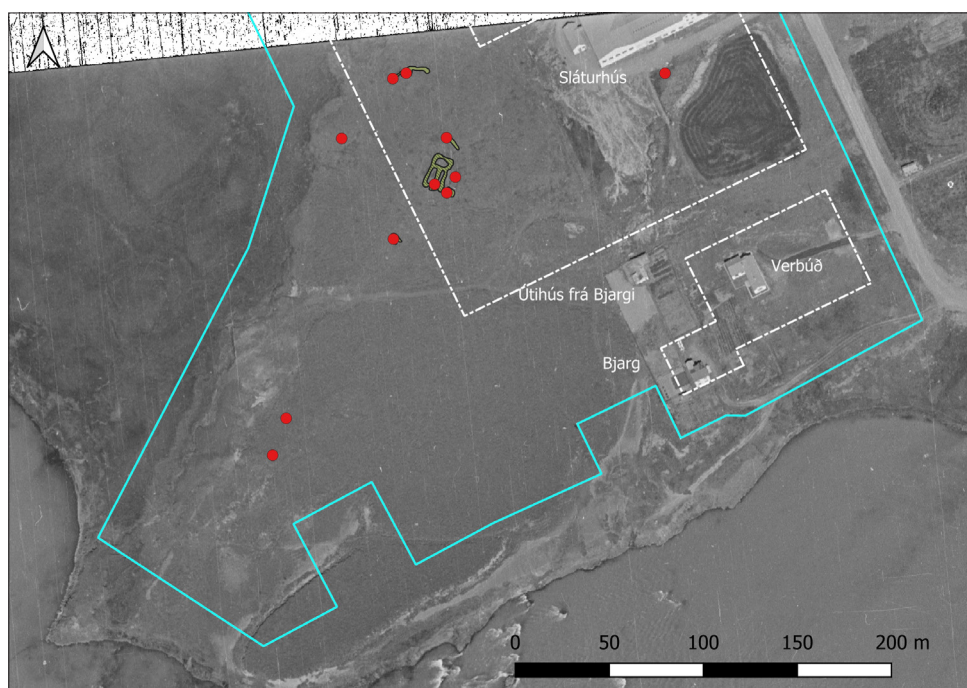
Horft til NNA yfir hluta úttektarsvæðisins. Innan þess eru m.a. gróin tún, rofin svæði, deiglendi og byggingar.

Til að setja niðurstöður fornleifaskráningar á tilteknu svæði í samhengi er nauðsynlegt að þekkja sögu byggðar þar. Árið 1946 er Selfosshreppur stofnaður og náði hann þá yfir alla þá byggð sem myndast hafði á mörkum þriggja hreppa⁵ við Ölfusárbrú.⁶ Jarðirnar Hellir, Fossnes og Fjall töldust því til Selfoss en voru áður í Ölfusi. Dreifing jarða undir Ingólfsfjalli er nokkuð jöfn og eru jarðirnar þar flestar fremur stórar þó engin þeirra teljist til stórbýla. Fjall var líklega meðal fyrstu jarða til að byggjast upp undir Ingólfsfjalli. Til þess benda ágæt landgæði jarðarinnar í upphafi, sú staðreynd að þar reis kirkja, sem og nafnið sjálft: Fjall. Margra jarða í Ölfusi er hvergi getið í skjölum fyrr en í jarðabókum 17. aldar og er Hellir ein þeirra. Jarðarinnar er fyrst getið í jarðabókum í kringum 1700 og þá er hún hjáleiga Fjalls en ekki er vitað hvenær hún byggist fyrst. Jörðin Fjall leggst í eyði á 18. öld vegna aurskriða og grjóthruns úr Ingólfsfjalli. Eftir að bæjarstæði Fjalls var yfirgefið skiptist jörðin milli Laugarbakka og Hellis sem áður voru hjáleigur Fjalls. Fossness er fyrst getið í heimildum um 1500. Jörðin var

5 Þetta eru Ölfus-, Hraungerðis- og Sandvíkurhreppar.

6 SB II, 357.

í upphafi sjálfstætt býli en gekk síðar kaupum og sölum með Árbæ. Um 1800 virðist Fossnes hins vegar hafa sameinast Fjallsjörðunum. Eftir að býlið fór í eyði, skömmu eftir 1800, lagðist land þess til Hellis þar til Hellisjörðin fellur í eyði um miðja 20. öld.⁷ Á stríðsárunum byrja hús að rísa norðan Ölfusárbrúar. Á loftmyndum sem teknar voru árin 1945-1946 og 1956-1961 af bandaríska hernum má sjá þessa þróun vel.⁸ Elsta hús sláturfélagsins var reist á austurhluta holtisins sem bærinn Fossnes er á, árið 1946. Önnur hús starfsstöðvarinnar eru byggð síðar, eða í kringum 1970-1977 og síðustu viðbyggingar eru frá 2013. Íbúðarhúsið Bjarg er byggt skömmu eftir 1946 en önnur starfsmannahús eru frá árinu 2023. Þar sem nýju starfsmannahúsin standa nú var áður verbúð fyrir starfsfólk (þetta hús sést á loftmynd frá 1945) og sést á eldri loftmyndum. Hún var hins vegar rifin á árunum 2014-2017.⁹

Loftmynd tekin um 1954-1956 sýnir vel uppbyggingu húsa og mannvirkja innan skipulagssvæðis. Nú er verbúðin horfin, Bjarg er enn í notkun og veggir útihússins þar norðar eru hrundir.

Hér á eftir verður fjallað um fornleifar innan skipulagssvæðis. Allar eru þær innan heimatúns Fossness eða nágrenni þess og tengjast búsetu, landbúnaði og samgöngum. Almennt gildir sú meginregla um dreifingu minjastaða að flestar fornleifar eru í heimatúnum, í og við bæi. Því fækkar fornleifum eftir því sem fjær dregur frá bæ. Þar sem umrót og framkvæmdir eru gjarnan hvað mestar í nágrenni bæja, hafa tón verið sléttuð, skurðir grafnir o.s.frv. er algengt að næstum ekkert lifi eftir af þeim mannvirkjum sem voru sýnilegar heima við bæi í upphafi 20. aldar. Þetta virðist vera raunin innan heimatúnsins í Fossnesi sem var nýtt eftir að bærinn fer í eyði. Öll hús hafa rifin og heimatúnið sléttað.

7 Hluti þessa kafla byggir á umfjöllun um byggðasögu í svæðisskráningarskýrslu, sjá t.d. Hildur Gestsdóttir og Orri Vésteinsson 1999, Birna Lárusdóttir og Elín Ösk Hreiðarsdóttir 2004 og Ragnheiður Gló Gylfadóttir 2020.

8 AMS05_1-1_170; DMA00759.

9 Iðnaðarlód Fossnesi, 4

Heimatún Fossness er sunnan í holti sem hallar mót suðri, allt að Ölfusá. **Bæjarhóll ÁR-489c:001** er norðarlega fyrir miðju skipulagssvæðisins, um 15 m vestan við vírgirðingu sem afmarkar starfsstöð Sláturfélags Suðurlands. Hann er sunnan í holtinu og sést enn til austurs og norðurs. Alls eru þrjár tóftir á og nærri bæjarhólnum. **Fjárhústóft ÁR-489c:002** er á miðjum hólnum og nær yfir stærstan hluta hans. Líklega er það byggt á fyrri hluta 20. aldar en byggingarár er óþekkt. Minni útihúsatóft **ÁR-489c:003** er við suðvesturhorn bæjarhólsins og virðist byggð inn í hólinn til vesturs. Tóftin er sigin og má segja að innra byrði veggja sjáist einna best. **Hleðsla ÁR-489c:006** er skammt norðan við bæjarhólinn en hlutverk hennar er óþekkt. Ekki tókst að staðsetja **stekk ÁR-489c:010** en heimildir geta hans við lok 19. aldar, líklega á bæjarhólnum. Ekki er útilokað að bygging fjárhússins hafi raskað honum.

Túngarður ÁR-489c:005_01 afmarkar enn hluta af norðurhlið heimatúnsins þar sem hann liggur eftir holtsbrúninni. Ekki er vitað hversu stórt heimatúnið var en þetta er eini hluti túngarðsins sem enn sést á yfirborði. **Útihús ÁR-489c:005_02** er sambyggt túngarði 01 og opnast tóftin til suðurs innan heimatúnsins. Tóftin er röskuð vegna vegslóða sem þarna er og túngarðurinn er óskýr uppi á háholtinu. Tvær aðrar tóftir voru líklega útihús. **Tóft-ÁR-489c:004** er á stakstæðum hól um 50 m vestan við bæjarhólinn, en er illa farin vegna sléttunar. **Tóft ÁR-489c:009** er um 30 m sunnan við bæjarhólinn. Hún sést illa á yfirborði og túnasléttun hefur leikið hana grátt.

Tóftir ÁR-489c:008_01 og 02 eru líklega utan heimatúnsins, ofan við klettahygg nærri Ölfusá. Sé tekið mið af lögun tóftanna eru þær líklega brunnhús sem hlaðin voru um brunna en hafi svo verið hefur brunnvegurinn verið langur að bænum. **Leið ÁR-720:029** er sýnd á herforingjaráðskorti 37 frá árinu 1909 og hlykkjaðist NNA-SSV milli bæjanna Hellis og Fossness. Öll ummerki leiðarinnar eru horfin á yfirborði innan skipulagssvæðis.

Hættumat

Í takt við fyrirmæli Minjastofnunar Íslands var á vettvangi bæði metin sú hættu sem að minjum steðjar vegna yfirvofandi framkvæmda (tímabundin hættu) og sú hættu sem að minjunum steðjar almennt (varanleg hættu), ef ekki kæmi til framkvæmda. Alls töldust átta af fornleifunum vera í almenntri í hættu, í öllum tilvikum vegna byggðar. Ástæða þessa er nálægð við iðnaðarhverfi og starfsstöð Sláturfélags Suðurlands enda er þéttbýli vaxandi á þessu svæði. Hinar fjórar voru ekki í taldar í almenntri hættu, tvær eru horfnar og hinar tvær utan helstu athafnasvæða (sjá töflu 1).

Gert var sérstakt mat á þeirri hættu sem að minjum steðjaði vegna framkvæmdanna, svokallað tímabundið hættumat. Við gerð tímabundins hættumats var metið hvort hættu gæti steðjað að minjunum ef ekki væri gripið til sérstakra ráðstafana og byggir tímabundna hættumatið á því. Allar minjarnar voru metnar í mikilli hættu vegna framkvæmdanna. Almennt var hættan hvorki talin óhjákvæmileg né ófyrstíganleg en hættumatinu var fyrst og fremst ætlað

minj_id	audkenni	tegund	hlutverk	astand	haettumat	haetta_vidvarandi	haetta_tilefni
3518_1	ÁR-489c:001	bæjar-hóll	bæ-jarstæði	greinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_2	ÁR-489c:002	tóft	fjánhús	vel greinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_3	ÁR-489c:003	tóft	útiús	greinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_4	ÁR-489c:004	tóft	útiús	illgreinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_5	ÁR-489c:005_01	garðlag	tún-garður	illgreinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_6	ÁR-489c:005_02	tóft	útiús	illgreinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_7	ÁR-489c:006	hleðsla	óþekkt	illgreinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_8	ÁR-489c:008_01	tóft	brunnur	greinanlegar	engin hætta		vegna framkvæmda
3518_9	ÁR-489c:008_02	tóft	brunnur	greinanlegar	engin hætta		vegna framkvæmda
3518_10	ÁR-489c:009	tóft	útiús	illgreinanlegar	hætta	vegna byggðar	vegna framkvæmda
3518_11	ÁR-489c:010	heimild	stekkur	sést ekki	engin hætta		vegna framkvæmda
3518_12	ÁR-720:029	heimild	leið	sést ekki	engin hætta		vegna framkvæmda

Tafla 1: Yfirlit yfir allar skráðar fornleifar innan skipulagssvæðis.

að vekja athygli á því að fyrirhugaðar framkvæmdir kunni að ógna umræddum minjastöðum. Helgunarsvæði fornleifa er 15 m og hafa þarf það í huga við hönnun og skipulag innan byggingarreita sem og skipulagssvæða.

Í tilvikum þar sem óhjákvæmilegt reynist að raska fornminjum vegna framkvæmda er það hlutverk Minjastofnunar Íslands að úrskurða formlega um hvort og með hvaða skilmálum fornleifar í stórhættu megi víkja við slíkar aðstæður.

Heimildir

AMS: Amerískar myndir, 1945-1946. Náttúrufræðistofnun Íslands. Sótt af: <http://gis.lmi.is/geoserver/wms>

Birna Lárusdóttir og Elín Ósk Hreiðarsdóttir. 2004. *Fornleifaskráning í Helli, Ölfushreppi*. FS248-04121. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.

Brynjúlfur Jónsson. 1897. „Fjall í Ölfusi.“ *Árbók hins íslenska fornleifafélags 1897*. Reykjavík, Ísafoldarprentsmiðja, bls. 18-20.

DI: *Diplomatarium Islandicum* eða *Íslenskt fornbréfasafn*. I-XV. 1857-1972. Kaupmannahöfn/Reykjavík, Hið íslenska bókmenntafjelag.

DMA: Amerískar myndir, 1956-1961. Náttúrufræðistofnun Íslands. Sótt af: <http://gis.lmi.is/geoserver/wms>

Edda Linn Rise og Margrét H. Hallmundsdóttir. 2006. *Fornleifaskráning vegna deiliskipulags í landi Fossness í Árborg*. 2006/6. Eyrarbakki, Byggðasafn Árnesinga.

Guðmundur Kristinsson. 1991. *Saga Selfoss 1. Frá landnámi til 1930*. Selfoskaupstaður, Prentsmiðja Suðurlands.

Herforingjaráðskort 37 SA. 1909. Generalstabens topografiske Afdeling, Kaupmannahöfn. Aðgengilegt rafrænt á <https://islandskort.is/>

Hildur Gestsdóttir og Orri Vésteinsson. 1999. *Fornleifaskráning í Ölfushreppi II: Svæðisskráning í Ölfus- og Selvogshreppi*. FS084-99012. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.

Iðnaðarlóð Fossnesi. Deiliskipulag og aðalskipulagsbreyting. 2025. Landform og Sveitarfélagið Árborg.

Margrét H. Hallmundsdóttir o.fl. 2008. *Aðalskráning fornleifa í Árborg 1*. 2008/1. Eyrarbakki, Byggðasafn Árnesinga.

Ragnheiður Gló Gylfadóttir o.fl. 2020. *Aðalskráning fornleifa í Ölfusi: Áfangaskýrsla III*. FS789-12023. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.

Ragnheiður Gló Gylfadóttir. 2024. *Fornleifaskráning á Selfossi: Mýrarhverfi*. FS1011-24331. Reykjavík, Fornleifastofnun Íslands.

SB II: *Sunnlenskar byggðir: Flóinn*. II. bindi. 1981. [Útgáfustað vantar], Búnaðarsamband Suðurlands.

Óútgefnar heimildir:

Skipulagsgátt. *Fossnes - iðnaðarlóð - Breyting á aðalskipulagi*. Athugasemd Oddgeir Isaksen. Sótt af: <https://www.skipulagsgatt.is/issues/2025/1260>

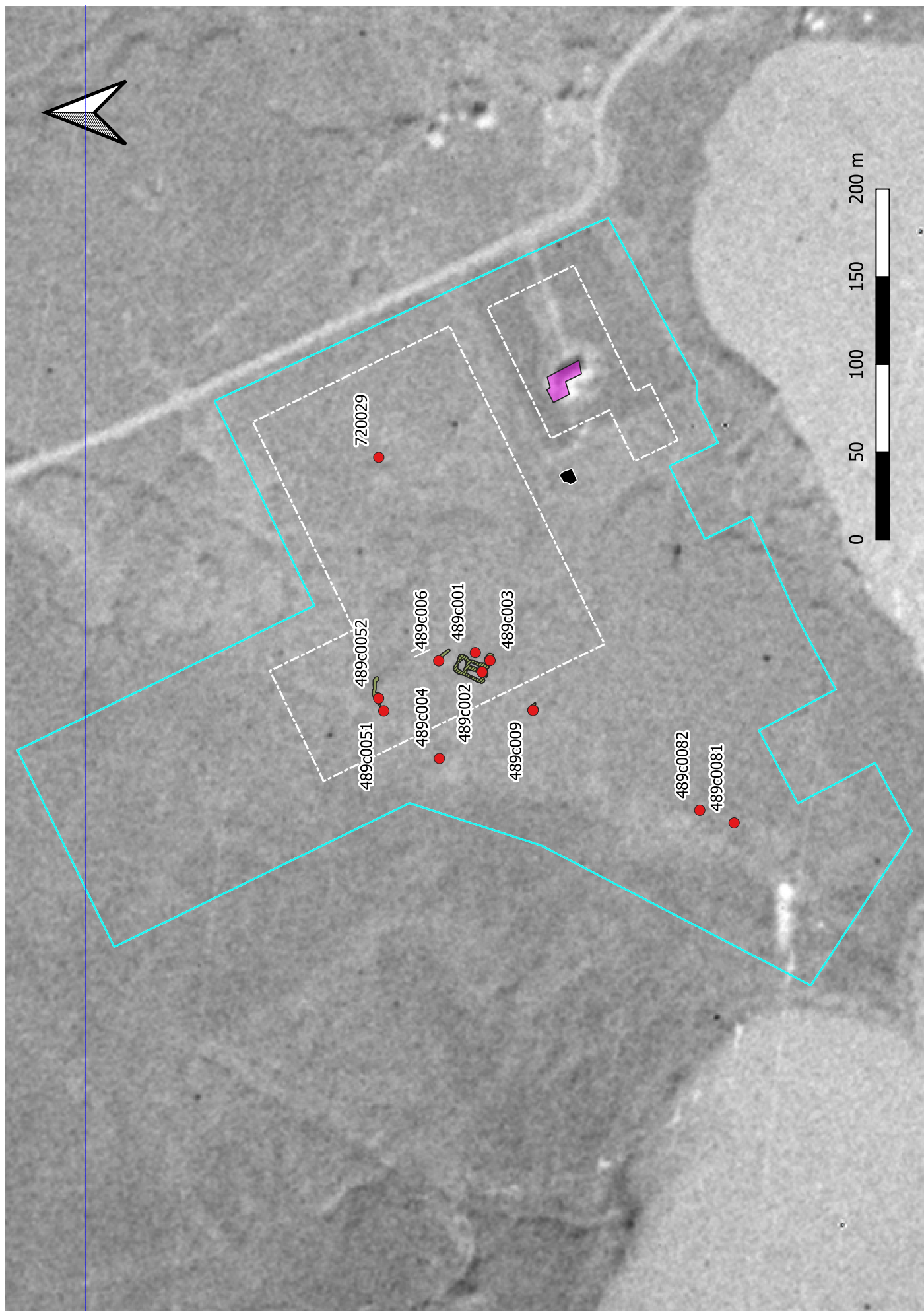
Ö-Hellir og Fossnes. Án ártals. *Hellir og Fossnes.* Þórður Sigurðsson skráði 1931. Þórður Ögmundur Jóhannsson endurbætti. Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum.

Viðauki I: Minjakort

Herforingjaráðskort 37 SA frá 1909.

Loftmynd bandaríska hersins tekin 1945-1946.